

Ушдзз 1968 № 12

Мир
ЧЭЛАЛ
(ЖАЗЫЧЫ)

Азәрбајчан ЛККИ МК
ҮИЛККИ-нин 50-чи ил-
дөнүмү илиндә кәнчләр
һаггында вә кәнчләр
үчүн ән јахшы әдәбијат
вә инчәсэнәт әсәрләринә
көрә, ашағыдакылар
Республика Ленин Ком-
сомолу мұкафатлары вер-
мишдир: јазычы Мир
Чәләл Пашајевә «Бир
кәнчин манифести» ро-
маны үчүн (фәһри мұка-
фат); јазычы Әкрәм Әј-
лислијә «Тәнһа нарын
нағылы» вә «Мәним нәг-
мәкар бибим» повестлә-
ри үчүн, шаир Фикрәт
Гочаја «Тәкәрләр кери
фырланыр» поемасы,
«Дәниздә ај чимәндә»
мәчмуәси, «Јаралы чи-
чәкләр», «Һәким вә ша-
ир» ше'рләри үчүн;
Азәрбајчан радио вә те-

Амалија
ПЭНАЕВА
(АРТИСТ)

**ФИРИДУНБӘЛ
КӨЧӘРЛИ
НӘ ВАХТ
ИНСПЕКТОР
ОЛМУШДУР**

ТӘДГИГАТЛАР,
ТАПЫНТЫЛАР...

Азәри маарифинин бешији Гори семинаријасы
илә Фиридунбәј Көчәрли гәдәр бағлы, ону севән,
орада әмәк сәрф едән икинчи бир адам тәсәввүрә
кәтирмәк чох чәтиндир. Татар (азәри—Х. М.) шө'-
бәсинин илк инспектору А. О. Чернијајевскидән
сонра онун еһтијачларыны, зәиф чәһәтләрини Кө-
чәрли һамыдан әввәл көрмүш, сон дәрәчә бөјүк
бир һәссаслыг вә фәдакарлыгла онлары дүзәлтмә-
јә, фәалијјәтинә доғру истигамәт вермәјә тәшәббүс
көстәрмишдир. Өмрүнүн 25 илини семинарија ди-
варлары арасында кечирән фәдакар халг мұәлли-
ми чошгун исте'дадыны, гәлбинин һәрарәтини, кө-
зүнүн ишығыны бурада тәһсил алан азәрбајчанлы
ушагларың бачарыглы, «ишә габил» халг мұәлли-
ми кими јетишмәсинә сәрф етмишдир. 1884 ил-

**Огтај
МИРГАСЫМОВ**
(РЕЖИССОР)

левизијасынын камера оркестринә 1966 — 1968-чи илләрдә ифачылыг фәалијјәти үчүн; бәстәкар Емин Маһмудова бир сыра вокал әсәрләри үчүн; кино режиссору Огтај Миргасымова «Гобустан», «Гара Гарајев» филмләри вә дикәр сәнәдли лентләри үчүн; М. Әзизбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Драм Театрынын артисти Амалија Пәнаһоваја мүасир кәнчләрин образларыны јаратдығы үчүн.

**Әкрәм
ӘЛЛИСЛИ**
(НАСИР)

**Емин
МАҞМУДОВ**
(БӘСТӘКАР)

**Фикрәт
ГОЧА**
(ШАИР)

дән башлајараг азәри зијалыларынын татар шө'бәсини Азәрбајчан шәһәрләринин биринә көчүрмәк уғрунда 34 иллик мүбаризәси илк дөфә Ф. Көчәрлинин рәһбәрлији алтында һәјата кечмишди.

Фиридунбәј Көчәрлинин маариф фәдаиси олмасы, семинаристләрә меһрибан мүнәсибәт бәсләјиб, онлары доғма баласы кими севмәси онун мәнәбәтини һамынын үрәјинә нәгш етмишди. Сөзүн јахшы мә'насында семинаристләр Фиридунбәјә пәрәстиш едирдиләр.

Бүтүн бунлара бахмајараг маариф мә'муруларынын тәғйиб, һәдә-горхусу алтында о, ис-

тә'дадынын бүтүн күчүнү һәмвәтәнлиләринин хидмәтинә верә билмирди. Тә'лим-тәрбијә ишләринә јахындан бәләд, бу барәдә ишығлы мулаһизәләри олан көркәмли педагог кими о татар (азәри—Х. М.) шө'бәсинин ишинә даһа артыг, көңлү истајән кими зәһмәт сәрф етмәк мәгсәдилә инспекторлуг вәзифәсини тутмаға тәшәббүс көстәрмишди. Б. Нәбијевин дедији кими, онун мәгсәди «һеч дә вәзифә вә шөһрәт далынча гачмаг дејилди», бәлкә «өз мүәллимлик борчуну даһа сәрбәст һәјата кечирмәк» арзусу иди. Семинарија рәһбәрлији дә

Хейрулла МЭММƏДОВ

Ф. Көчәрлини бачарыглы, габил маариф хадими кими танымшыдылар. Словински, Миропијев, Смирнов Көчәрлинин намизедлијини ирәли сүрәркән онун инспекторлуг вәзифәсини идарә етмәјә габил олдуғуну билдирмишдиләр.

Ф. Көчәрли татар шө'бәсинин инспекторлугу вәзифәсини тутмаға илк дәфә 1905-чи илин 24 ијулунда Смирнов Ирәван губернијасы халг мәктәбләринин мүдири тәјин олунаркән тәшәббүс көстәрмишди. О, Михаил Рамуловичин адына көндәрдији мәктубда јазырды: «Бу күнләрдә мән е'тибарлы мәнбәләрдән өјрәндим ки, татар шө'бәсинин инспектору Ф. С. Смирнов Ирәван губернијасы халг мәктәбләринин мүдири тәјин олунур. Ф. Смирновун Ирәвана кечмәси илә Загафгазија мүәллимләр семинаријасынын татар шө'бәсиндә инспекторлуг јери бош галыр. Адәтән бу јерә татар (азәри—**Х. М.**) дили билән адам тәјин олунур. Мән татар (азәри—**Х. М.**) дилинин мүәллими кими сиз затиалиләринә мүрачигәт етмәјә чәсарәт едиб, ачизанә хаһиш едирәм ки, һәмин јерә намизәдләр сечәркән мәнн дә нәзәрдә тутасыныз. Доғрудур, мәнн али тәһсилим јохдур. Анчаг мә'лумдур ки, педагожи иш үчүн али тәһсил о гәдәр вачиб дедил, нә гәдәр ки, таныммаг вә педагожи тәчрүбә лазымдыр. Сиз затиалиләринә мә'лумдур ки, татар шө'бәсинин илк инспектору А. О. Чернјајевски нә али, нә орта тәһсил алмышды, лакин бу онун јахшы педагог олмағына манечилик төрәтмирди».

Мәктубда Көчәрли сәмәрәли педагожи фәалијәти һаггында гыса мә'лумат верәрәк, өзүнүн һәр чәһәтдән шө'бәнин инспекторлуг вәзифәсини идарә етмәјә габил олдуғуну да али маариф органларынын нәзәринә чатдырараг јазырды: «Мән Загафгазија мүәллимләр семинаријасында хусуси педагожи тәһсил алмышам. Он илдир ки, орада шәриәт вә татар (азәри—**Х. М.**) дили мүәллими вәзифәсиндә чалышырам. Буна гәдәр он илдән артыг Ирәван кимназијасында шәриәт мүәллими вә мүрәббн көмәкчиси олмушам. Беләликлә, Халг Маарифи Назирлији мүәссисәләриндә ијирми илдән артыг хидмәтим сәјәсиндә кифајәт гәдәр тәчрүбә газанмышам. Татар шө'бәсиндәки он илик хидмәтим бу тәдрис мүәссисәсинин еһтијачларыны вә вәзифәләрини тамамилә дәрк етмәјә мәнә имкан вермишдир».

Чидди-чәһдләрә бахмајараг Фиридунбәј Көчәрли татар шө'бәсинин инспекторлугу вәзифәсини тутма билмәди. Гафгаз чанишини Воронсов-Дашковун әмри илә һәмин вәзифәјә 1905-чи илин августунда Султан Мәчид Гәнизадә тәјин олунду. О, татар шө'бәсинин фәалијәт көстәрдији 26 ил әрзиндә шө'бәнин инспекторлуг вәзифәсини идарә едән илк азәрбајчанлы иди. Н. Нәриманов «Гори семинаријасы нәрәдә олмалыдыр» мәғаләсиндә бу һадисәни «чар һөкүмәтиндән көрүнмәјән, ешидилмәјән бир иш» адландырмышды.

Султан Мәчид семинаријаја ајаг басдығы биринчи күндән Миропијевин Фиридунбәјлә әл-әлә вериб семинаристләрин һугуг вә ихтијарыны бәрпа етмәјә, дәрс програмларыны јенидән, зәманәнин тәләбләринә ујғун гурмаға башлады. Бу мәсәләләрә әлағәдар Миропијевлә Гәнизадә арасында чидди мүбаризә башланды. Үч ил давам едән мүбаризә нәтичәсиндә шө'бәдә мүәјјән дәрәчәдә сәрбәстлик јаранды. Лакин 1908-чи илдә бу мүбаризә сон һәддә чатды. С. М. Гәнизадәнин чыхарылмасы һаггында сөһбәтләр кенишләнди. Мүбаризәдә али маариф органлары С. М. Гәнизадәнин һаггы олдуғуну е'тираф етдиләр. Лакин онун Миропијевлә бир јердә ишләмәсини мәғсәдәујғун һесаб етмәдиләр. Белә мүрәккәб шәраитдә гаршыда әлдә едилмиш чүз'и сәрбәстлијин бурахмамаг мәсәләси дурмушду. Она көрә С. М. Гәнизадә белә бир план чызды; маариф органларында онларәғбәт бәсләјәнләр вәситәси илә Фиридунбәј Көчәрлини инспектор, Шамахыдан халг шаири Сабирн исә Горијә кәтириб Көчәрлинин јеринә шәриәт вә азәри дили мүәллими тәјин етдирмәк! 1908-чи илин августунда С. М. Гәнизадә Бакы губернијасы—Дағыстан вилајәти халг мәктәбләринин икинчи рајону үзрә инспектор тәјин олунду. Лакин Ф. Көчәрлинин али тәһсили олмадығына көрә инспектор тәјин олуна билмәди. Бу дәфә шө'бәнин инспекторлугу вәзифәсинә Әли Дибир Магомајев адлы бир нәфәр тәјин олунду. Һал-һазырда Курчустан ССР Маркәзи Дөвләт Тарих архивиндә Фиридунбәј Көчәрлинин шәхси иши, семинаријадакы фәалијәтинә даир кениш формулјар вәрәги сахланыр. Һәмин ишдә Гафгаз тәһсил даирәсинин попечителинин 1910-чу илин мартында семинарија директорунун адына көндәрдији бир телеграм вар; попечител директордан мүвәггәти олараг татар шө'бәсинин инспекторлугу вәзифәсини Көчәрлијә тапшырмағы хаһиш едир. Көчәрли исә өз нөвбәсиндә апрелин 2-дә попечителә мә'лумат верәрәк көстәрди ки, о февралын 20-дән е'тибарән мүвәггәти олараг инспектор ишләјир.

Фиридунбәј Көчәрли ирсини дәриндән тәдгиг едән филологи елмләр доктору Камал Талыбзадә вә филологи елмләр намизәди Бәкир Нәбијев попечителин һәмин вәзифәни Көчәрлијә мүвәггәти тапшырмаг барәдә телеграммына, Фиридунбәјин бу мүнәсибәтлә јаздығы мәктуба әсасланараг онун 1910-чу илдә татар шө'бәсинә инспектор тәјин олундуғуну тәсдиг едиләр.

«Мүвәггәти» олараг Фиридунбәј Көчәрли бу вәзифәни нә гәдәр идарә етмишдир? Бәкир Нәбијев Ф. Көчәрлинин инспекторлугла әлағәдар јазышмаларыны хүләсә едәрәк јазыр: «Беш илә јахын сүрүндүрмәдән сонра Көчәрли нәһајәт инспектор вә-

зифәсинә тә'јин олунур». Камал Талыбзадә «Фиридунбәј Көчәрлинин педагожи фәалијјәти һаггында јени сәнәдләр» ады мөгаләсиндә көркәмли маариф уәдиминин семинаријаја инспектор тә'јин олунмасы мәсәләсини даһа кеиш вә әтрафлы тәллил едәрәк јазыр: «Ф. Көчәрли 1910-чу илдә Гори семинаријасынын Азәрбајчан шө'бәсинә тә'лиматчы тә'јин олунур вә узун мүддәт бу вәзифәдә чалышыр».

Бир гәдәр сонра мүәллиф фикрини даһа да дөһгләшдирмәк вә охучуда ајдын тәсәввүр јаратмаг мәгсәдилә јазыр: «Бүтүн сә'јләринә бахмајараг Көчәрли узун мүддәт өз арзусуна чата билмир, онун әризәси чавабсыз галыр».

Анчаг беш ил сонра, 1910-чу илдә о һәммин вәзифәјә тәсдиг едилир. Бу тә'јинатын өзү дә Көчәрлини тамам разы салмамышды. Чар чиновникләри фәдакар мүәллимә кифәјәт гәдәр е'тибар етмәдикләри үчүн бу вәзифәни она мүвәггәти тапшырмамышдылар».

Фиридунбәј Көчәрлинин һәјәти вә педагожи фәалијјәти мөвзусунда К. Талыбзадә вә Б. Нәбијевин тәдгигләри әсасында мөгалә јазан С. А. Әзимова, јазыр: «Фиридунбәј Көчәрли 1910-чу илдә Гори семинаријасынын азәри шө'бәсинә тә'лиматчы тә'јин олунур вә узун мүддәт бу вәзифәдә чалышыр».

Тәдгигатчыларын јаздыгларындан мүвәггәти е'тибар едилмиш вәзифәдә Фиридунбәј Көчәрлинин нечә мүддәт ишләдији конкрет сурәтдә көстәрилмәмишдир. һаглы олараг охучуну белә бир суал дүшүндүрүр. Әкәр Фиридунбәј инспекторлуғ вәзифәсини «узун мүддәт» идарә етмишсә, нә үчүн јухарыда гејд олуна сәнәдләрән башга семинаријанын архивиндә бу фикри сүбүт едән башга факт јохдур. Дәфтерхана сәнәдләриндә, мәтбуат сәһифәләриндә Фиридунбәј Көчәрлинин шәриәт вә Азәрбајчан дили мүәллими вәзифәсиндә ишләдији гејд олунур. Дикәр тәрәфдән әкәр, Ф. Көчәрли 1910-чу илдә татар шө'бәсинә инспектор тә'јин олунмушса, нә үчүн бу онун формулјар вәрәгиндә өз әксини тапмамышдыр?

Апарылмыш тәдгигатын нәтичәсиндән ајдынылашыр ки, Фиридунбәј Көчәрли 1910-чу илдә татар шө'бәсиндә инспектор ишләмәмишдир. 1910-чу илдә шө'бәнин она тапшырылмасы Әли Дибир Магомајевин харичә вәрәм хәстәлијини мүәличә етдирмәјә кетмәси илә әлағәдар олмушдур. Фиридунбәј мүвәггәти е'тибар едилмиш вәзифәнин өмрү хејли гыса олмушдур. Ијунда Магомајев семинаријаја гајытмыш, 1913-чү илин јайына гәдәр бу вәзифәдә ишләмишдир.

Магомајев вәфат етдикдән сонра да Фиридунбәј һәммин вәзифәни тута билмәмишди. Бу дәфә шө'бәнин инспекторлуғуна 1912-чи илдә Лазарев адына Шәрг дилләри институтуну битирмиш В. Андроников тә'јин оунмушду.

Бәс Фиридунбәј Көчәрли нә вахт татар шө'бәсинин инспектору олмушдур? Әкәр ишләмишсә, нә вахтдан тә'јин олунмушдур?

Ахтарышлар нәтичәсиндә мә'лум олур ки, Көчәрли тәдгигатчыларын јаздыглары кими беш ил дејил, он ики ил «сүрүндүрмәдән сонра», 1917-чи илин сентјабрында татар шө'бәсинә инспектор тә'јин олуна билмишди. Бу һадисәнин өзүнә мөхсус

кичичик бир тарихчәси вардыр. 1912-чи илдә Лазарев адына Шәрг дилләри институтуну битирмиш В. Андроников Ставропол семинаријасына рус дили мүәллими вәзифәсинә тә'јин олунмушду. Бир гәдәр сонра Гағғаз тәһсил даирәсинә мәктуб көндәрәрәк Загағғазјаја кәлмәк арзусунда олдуғуну билдирмишди. Попечител Ставропол семинаријасынын директоруна көндәрдији чаваб мәктубунда билдирди ки, әкәр Андроников «татар диллини» билирсә, она татар шө'бәсинин инспекторлуғу вәзифәсини тәклиф едир. Андроников буна мүсәбәт чаваб вермиш, 1913-чү илин 10 нојабрында Гори семинаријасы татар шө'бәсинин инспектору вәзифәсинә тә'јин олунмушду. Андроников тәһһәтән анормал адам иди. Горијә ајаг басдығы илк күндән семинаријада өзү һагда мәнфи рә'ј доғурмушду. Сон дәрәчә көркин әмәк тәләб едән шө'бәнин ишинә Андроников јүнкүл мүнасибәт бәсләјир, күнләрлә јатыб ишә чыхмыр, семинаристләрин тә'лим-тәрбијә ишләри илә гәти марагланмыр, семинаристләрин нүмунә дәрсләриндә, онларын музакирасиндә иштирак етмирди. һәр дәфә сәбәбини јатыб јухуја галдығы вә чәдвәли унутдуғу илә изаһ едирди. Бүтүн сутканы јухуда кечирмәк ону семинаријанын ишиндән узаглашдырмамышды. Андроников өзүнүн кобуд, надан вә вәһши рәфтары илә азәри семинаристләрини чана дојдурмушду. Чохиллик педагожи ән'әнәјә малик олан татар шө'бәсиндә һәр шеј өлкүнләшди, чанлы педагожи ишдән һеч бир нишанә галмады. Бу вәзијәт семинарија коллективини нараһат етмәјә башлады. Тәләбәләр, мүәллимләр она гаршы е'тираз сәдаларыны галдырырдылар. Нәһәјәт, 1914-чү илин 18 ијулунда семинаријанын директору Смирнов Андрониковун 9 ајлығ фәалијјәти һаггында попечителә һесабат көндәрди. Хырдадан бөјүјә гәдәр бүтүн һәрәкәтләрини тәсвир едән Смирнов Андрониковун инспектор вә тәрбијәчи кими ишә јарамаз олдуғуну, онун кәлиши илә шө'бәдә инзибати, тәрбијә вә тәлим ишләринин сүгүт етдијини, чанлы, мәһсулдар педагожи ишин зәифләдијини попечителин нәзәринә чатдырыр вә көстәрирди ки, әкәр о кинчи ил дә вәзифәсинә белә мәс'улијјәтсиз јанашса, мән семинаријадан чыхарылмасыны зати-алиләриндән хаһиш етмәјә мәчбур олачағам.

Бу вәзијәтдә Андроников 1917-чи илин августуна гәдәр семинаријада ишләди. 1917-чи ил феврал-буржуа ингилабындан сонра Русија империясынын әразисиндә бир сыра дәјишикликләр олду. Хорламовун сәдрлији илә Гағғаз тәһсил даирәсинин јанында хүсуси комиссарлығ јаранды. Халғ маарифи мүәссисәләрини идарә едән комиссарлығын тәркибинә Гағғаз халғларынын нүмәјәндәләри сечилди. Комиссарлығда әзәриләри һәмидбәј Шаһтахтлы тәмсил едирди. Комиссарлығ 1917-чи илин мартында мәктәбләри миллиләшдирмәк һаггында әмр верди. Лакин Андроников һәлә дә татар шө'бәсинин инспектору вәзифәсиндән узаглашдырылмамышды. Бу исә семинаристләр арасында чидди тәшвишә сәбәб олмушду. Она көрә һәммин илин август ајында јај тә'тили заманы семинаристләрин адындан Әбдүлмә'буд Сәркаров Әрзурумдан Гағғаз тәһсил даирәсиндә һәмидбәј Шаһтахтлыја вә «Возрожде-ниј» гәзетинин редаксиясына телеграм көндәриб Андроникову семинаријадан чыхармағы, онун јеринә һамынын севимлиси Ф. Көчәрлини тә'јин етмәји семинаријанын тәләбәләри вә мәзунлары адындан тәләб етди. Телеграмын мәтнин беләдир:

«Ики үнвана
Тифлис, Гафгаз тәһсил даирәси. Һәмидбәј Шаһ-
тахтлыҗа. Сурәти «Возрождениј» гәзетинә.

Загафгазија семинаријасы татар шөбәсинин инспектору Андроников һәлә дә вәзифәдән кәнар едилмәмишдир. Русиянын деспотизм эәнчириндән азад олдуғу илк күнләрдән, биз семинаристләр үмид едирик ки, Загафгазија мүсәлманлары үчүн әзиз олан семинаријанын шөбәси һеч бир тактикасы олмајан, педагожи мүәссисәјә рәһбәрлик етмәк бачарығындан мәһрум олан Андроников кими адамдан јахасыны гуртара биләр. Андрониковун ишдән кәнар едилмәсинин вәчиб олмасы барәдә шакирдләр семинаријанын директоруна мәлумат вермишдиләр. О, вәд етмишди ки, бу хаһишләрә әмәл едәчәкдир. Шакирдләрнин хаһишини мүдафиә етмәји Гори мүәллимләрни иттифагы да вәд етмишди. Мәшгәләләр тезликлә башланачаг вә семинаристләр һеч бир мәнсулдар педагожи ишә габил олмајан Андроникову јенә дә көрәчәкләр. Чанлы педагожи ишин намини Сиздән хаһиш едирәм ки, Андрониковун тәчили сурәтдә кәнар едилмәси вә онун јеринә бүтүн шакирдләрнин дәрин еһтирамыны газанмыш Фиридуһбәј Көчәрлинин тәјин олунмасы барәдә бинакүзарлыгга тәдрис даирәсини идарә едән комитајә кәдәсиниз. Бунунла сиз Миропјев вә онун тәрәккешләрнин 40 ил давам едән әсарәтиндән тәнкә кәлмиш татар шөбәсини азад едәр, шакирдләрә исә өз халгынын мәишәт вә арзуларына јахын олмаг вә семинарија шакирдләрни комитәсинин сәдри Баһадур Рзајевә чанлы педагожи иш көрмәк имканы верәрсиниз. Бундан сонра да Андрониковун татар шөбәсиндә галмасы, шүбһәсиз әдаләтсизлик акты һесаб олунмалыдыр. Андроников әсла педагог дејилдир. Бунун субута еһтијачы јохдур. О, һәр аддымда чанлы иши позмуш, мүасир педагогиканын тәләбләри илә һесаплашмамышдыр. Онун мүәллимләр вә семинаријанын кечмиш мәзуналары вә татар шөбәсинин сөвәлләрнин һамысы тәрәфиндән дәрин еһтирамла хатырланан Ф. Көчәрли илә әвәз олунмасы тәнтәнә илә гаршыланачагдыр.

Әрзрум, мүәллим Әбдүлмәбүд Сәркаров»

Телеграм мүзакирә едилдикдән сонра августун 17-дә Загафгазија тәһсил даирәси јанында тәшкил олунмуш комиссарлыгын сәдри Харламов татар шөбәсинин инспектору Андрониковун ишдән азад едилмәси, јеринә Көчәрлинин тәјин олунмасы һагда ашагыдакы әмри верди:

ЗАГАФГАЗИЈА ХҮСУСИ КОМИССАРЛЫГЫНЫН ӘМРИ

Тифлис шәһәри

17 август 1917-чи ил.

Бу ил сентјабрын 1-дән Загафгазија мүәллимләр семинаријасы татар шөбәсинин инспектору Владимир Андроников Балахану реални мәктәбинә рус дили мүәллими тәјин олунмасы илә әлағәдар олараг тутдуғу вәзифәдән азад едилсин.

Загафгазија мүәллимләр семинаријасынын — мүәллими Ф. Көчәрли һәмнин семинаријанын инспектору вәзифәсинә тәјин едилсин.

Загафгазија хусуси комиссарлыгын сәдри
В. ХАРЛАМОВ.

Бу һадисәдән сонра Ф. Көчәрли илк дәфә олараг татар шөбәсинин инспектору тәјин олунду. Сәрбәст сурәтдә һәмнин шөбәсини ишини кендү иштәјән кими идарә етмәјә башлады. 1918-чи илин сентјабрындан татар шөбәси Газахда онун рәһбәрлији илә фәалијәт көстөрмәјә башлады.

Ә. ҺАГВЕРДИЈЕВ ЈОЛ МҮҲӘНДИСЛӘРИ ИНСТИТУТУНУ БИТИРМИШДИРМИ?

Ә. Һагвердијев тәдгигатчылары бир гајда олараг јазырлар: «Ә. Һагвердијев... али тәһсил алмаг үчүн Петербурга кедир вә орада Јол мүһәндисләри институтуна дахил олур. Петербургда олдуғу сәккиз ил мүддәтиндә азад мүдавим сифәти илә университетини шәрғ факултәсиндә тәһсил алыр».

Мәһрум профессор Ч. Хәндан һәмнин факты бир гәдәр дә ајдын ифадә едир: «Орада сәккиз ил Јоллар институтуна охумагла ејни заманда азад динләјичи сифәтилә университетини шәрғ факултәсиндә кечилән дәрсләрә давам едир».

Бу һөкмләр шүбһәли көрүнүр. Әкәр Һагвердијев Јол мүһәндислији институтуну битирибсә, нә үчүн бир дәфә дә олсун ихтисасы үзрә ишләмәјә тәшәббүс етмәјиб?

Филологи елмләр намызәди А. Зейналов Ә. Һагвердијевин тәләбәлик илләринә аид сәнәдләри тәдгиг етмиш, илк дәфә әдибин һәмнин институту битирмәдијини мәтбуатда елан етмишдир. Нәдәнсә, тәдгигатчылар һәмнин факта етинасыз мүнасибәт бәсләмиш, бураһылан сөһви һәмишәки кими тәкрар етмишләр. А. Зейналовун Һагвердијевин Јол мүһәндисләри институтуну битирмәмәси фактыны мүәјјәнләшдирмәсинә бахмајараг, о әдибин институтдан чыхмасынын сәбәбини ајдынашдыра билмәмишдир, факты ахыра гәдәр илзәмәјә сәбри чатмајан тәдгигатчы еһтимала әл атыр вә јазыр:

«Еһтимал ки, әдәбијат вә инчәсәнәт саһәсиндә чалышмаг һәвәси, хусусән бәдни јарадычылыга мејли ону техники мәктәбләрдә охумаг һәвәсиндән салмышдыр. Әдибин «Јејрсән газ әтини, көрәсән ләззәтини» вә «Дағылан тифаг» әсәрләрини Петербургда икән јаздығыны хатырласаг, бу еһтимал да күчләнмиш олар».

Раствлашдығымыз бир сәнәд һәмнин мәсәләләри ајдынашдырмага мүәјјән дәрәчә көмәк едир. Бу, 1901-чи илдә Ә. Һагвердијевин мүәллим ишләдји 3-чү «рус-татар» мәктәбинин мүдири Мәһәммәд-Һәсән Әфәндијев тәрәфиндән јазылмыш әдибин гыса тәрчүмеји-һалыдыр.

Ингилабдан әввәл бир гајда олараг мәктәбин директору һәр ил һесабаг јазанда мәктәбин шәхси һејәти һаггында да мәлумат верәрди. Дикәр мүәллимләр кими шүбһә јох, Ә. Һагвердијевин тәрчүмеји-һалыны да директор әдибин ја гејдләри, ја да диктәси әсасында јазмышдыр. Бу тәрчүмеји-һал әдибин һејәтине даир бир нечә факты дәгигләшдирдији үчүн ону ејнилә бурада веририк.

«Әбдүррәһимбәј Һагвердијев 1869-чу ил мајын 4-дә Шуша шәһәриндә анадан олмушдур. 1890-чы илин мајында Шуша шәһәр реални мәктәбинин әсас бөлмә үзрә курсуну битирмишдир. Һәмнин илин сентјабрында о, Тифлис реални мәктәбинин әләвә синфинә дахил олмушдур. 1894-чү илин сентјабрында о, император II Александрын Јол мүһәндисләри институтуна дахил олмушдур, лакин 1895-чи илин гышында голуну сындырмыш вә чертјож ишләринә габилијәтени итирдијинә көрә С. Петербург университетинә кечмәјә мәчбур олмуш, бурада Шәрғ факултәси курсуну динләмишдир. 1901-чи ил нојабрында о, Бакы кимназијасы јанында ибтидаи мәктәб мүәллимијинә имтаһан вермиш вә һәмнин илин 7 нојабрында 3-чү «рус-татар» мәктәбинә мүәллим тәјин едилмишдир».